

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертацията на Мая Иванова Крякова на тема „Изучаване на любовната лирика в литературнообразователния процес (9.-12.клас) за присъждане на образователната и научна степен „доктор” по област на висше образование 1. Педагогически науки, професионално направление 1.03. педагогика на обучението по научната специалност методика на обучението по български език и литература”.

Рецензент: проф. д-р Радослав Радев

Дисертационният труд е обсъден и предложен за публична защита пред научно жури от разширен катедрен съвет на катедра „Хуманитарни дисциплини и гражданско образование” на Департамента за информация и усъвършенстване на учителите – СУ „Св. Климент Охридски”. Дисертантът е докторант на самостоятелна подготовка към същата катедра. Спазени са необходимите процедури.

Дисертацията се състои от четири глави с кратки приложения и библиография в обем от 464 с. Всяка от главите има концептуална, аналитична и систематизираща част, а последната „Експериментален модел за изучаване на любовна лирика” се откроява с практико-приложния си характер. Ясно са изведени предметът, обектът и целите на дисертационния труд и последователно са изяснени задачите. Използваните методи са адекватни на предмета на изследване. Научният стил се характеризира със съчетаване на логическо и образно мислене, което отговаря на темата за любовта, изискваща емоционална съпричастност. Прави впечатление, че с такъв стил се отличават и въведените мнения и писмени работи на учениците, което очевидно е под въздействие на учителя. Приемам този стил за положителен ефект от работата на дисертантката. На теоретично и изследователско равнище тя използва методологията на херменевтиката и на рецептивната естетика. В литературоведският си подход предпочита отвореното четене на художествения текст, но без да се увлича в междутекстови връзки. По-скоро използва биографичните факти, за да изясни зараждането на любовното чувство, изразено в отделните текстове. Съчетава хронологичния и проблемно-тематичния подход при систематизирането на творбите, посветени на любовта в европейската и българската литература. Концептуализира многозначността на смислите, свързани с любовното чувство и така съхранява индивидуалното читателско възприятие на учениците. Систематизирането на художествените творби е в солиден обем, което по-скоро би отговаряло на една литературна история за любовта, но те трудно биха могли да се вместят в определеното учебно съдържание, тъй като ще се влезе в противоречие с учебното време. Поради това дисертантката въвежда основния си концепт – правото на избор както за учителя, така и за учениците. В практико-приложната част на труда основния въпрос, свързан с читателската нагласа на децата, е: „Защо избира този текст?” Струва ми се, че това е подтикнало Мая Крякова да започне дисертацията си с проучване на учениковата нагласа към проблема, за да избегне еднозначността при вземане на решения за текстовете и начините за тяхното изучаване. В тази връзка ми се струва, че по-големи са били възможностите на проблемно-тематичния подход, осъществен на литературоведско и методическо равнище (с.307), но като че ли в изследването остава в сила хронологичния принцип. Мая Крякова не е могла да го избегне, тъй като учебното съдържание, с което тя трябва да се съобрази в експерименталния си модел, се основана изцяло на този принцип. Добър е опитът ѝ чрез съпоставителния метод да избегне линейността на интерпретациите и на структурирането на отделните методически единици.

В първа глава „Изследване и интерпретация на възприемането и усвояването на любовната лирика от учениците на основата на анкети, писмени работи, преки

наблюдения и дискусии” забележителна е работата на дисертантката във връзка с проблема за оценяване на емоционалността. Това е глобалният проблем на съвременното рационалистично образование. Отговорността обаче да се възпитават чувствителни и спонтанни млади хора е много по-голяма от тази да ги подготвим за прагматичните страни на живота и на професионалните им търсения – с първото обикновено учителят трупа вини, а с второто благодарности за един по-лесно намерен път в живота. Понякога хората се събуждат от филми като „Общество на мъртвите поети” на Стивън Хафт, но само дотолкова, доколкото да разберат, че финната душевност и чувствителност е по-скоро източник на драма. Ето защо поздравявам Мая Крякова, защото нейната работа не се е състояла в това да изгради една дисертация, а да сътвори определен начин на мислене и чувстване – видно е, че стилът, чрез който се изразяват нейните ученици, вече свидетелства за ценностна ориентация към духовното и към неговото устояване. Изненадваща е тезата на дисертантката, че „подобно на някои познавателни цели много емоционални могат да се придобият сравнително бързо, поради което са удобни за оценяване” (с.68). Очевидно разковничето тук се оказва оценяването на способностите, които лесно могат да се проявят в практико-приложните дейности с обществен характер, но трудно се улавят в личния живот на човека. Ето защо Мая Крякова предпочита да говори за създаване на определена емоционална среда в клас, за пораждаване на атмосфера на искреност и свобода на изразяването. Тези нейни търсения са особено важни, тъй като практиката в училище показва, че в класовете вече няма колективи, няма приобщеност на децата едно към друго. В тази посока виждам съществените перспективи на нейния труд и начин на работа.

Във втора глава „Актуалност и значимост на проблема за мястото на любовната лирика в литературнообразователния процес” Мая Крякова си поставя амбициозната задача да създаде методическа система чрез уроци, които се очертават чрез примерен план и примерен анализ като особено държи на създаване на мяра за осмисляне на конкретно-историческото и общочовешкото при изграждане читателското възприятие на учениците. В този смисъл за любовта не се пише като за нещо установено, а като израз на определена чувствителност, свързана с живота в различните епохи. Именно поради това авторката остава до диалектическия принцип на хронологията, макар да избира проблемно-тематичния подход. Според нея изучаването на любовната лирика би следвало да има не само нравствено въздействие върху учениците, но и социален ефект, тъй като ще се откриват истинските преживявания под знака на естетичното и етичното в противовес на наложените в съвременните средства за масови комуникации порочност и опощяване на сексуалните отношения. За целта Мая Крякова се ангажира със създаването на програма с автори и творби при добро съотнасяне между световната и българската любовна лирика. В нея личат личните предпочитания, но и добро осъзнаване на възрастовите особености на ученика, така че текстовете да имат максимален образователен ефект. Особено значима е нейната концепция за спонтанността и неосъзнатото „настройване” на ученика, което ще означава, че той не трябва да бъде манипулиран, а поставян в определена ситуация, която да разрешава сам. Ситуативното обучение е винаги с повече възможности за избор, а според Сартър е и въпрос за почувствана свобода. Ситуативното обаче може да бъде движение на мисълта по повърхността – спрямо момента, който трябва да се разрешава или ако перифразираме един стих на Славейков, отнасящ се за хитростта, то бихме могли да кажем, че ситуацията „не знае, което знай, / тя знае що ѝ трябва”. Ето защо Мая Крякова обръща сериозно внимание на мотивацията за учене, постигана чрез ясно формулиране на целите на урока и организация на самостоятелната познавателна активност и дейност на учениците. Идеите ѝ в тази насока са обосновани, приложими,

теоретично защитени и практически изпълними. Ценното е, че нейният модел не е доведен до схема, дори и тогава, когато е необходимо да се уточни степенуването на дейностите. В тази насока ми се струва, че отделните нива, чрез които се активира емоционалния компонент – възприемане, отговаряне, преценяване, организация и характеризиране, биха могли поради важноста си да се открият по-отчетливо и във връзка с писмената дейност на учениците.

Трета глава „Литературоведски и методически аспекти в изучаването на любовната лирика” е най-обемната и най-представителната за дисертацията, тъй като обхваща жанровите аспекти на любовната лирика и нейното развитие от античността до днешни дни. Това е твърде амбициозна задача, постигната в съгласуване на анализ и синтез. Новото в подхода е преди всичко в структурирането, в методическата работа при изучаване на отделните жанрове – елегия, сонет, балада, поема. Дисертантката има някои смели решения, които могат да бъдат оспорвани, но важното е, че са добре обосновани. „Не е тайна - пише Мая Крякова, - че българската любовна лирика не покорява с идеи. Тук повече преобладава пластиката, съвършенството на формата, дълбочината на образите, светлината, изяществото. Да се търсят идеи в любовната лирика, дори изглежда поразително” (с.246). Казано е във връзка с поезията на Емануил Попдимитров, но по същество се залага един значим проблем за съотношението между пластичното и идейното, което има отношение не само към поезията, но и към прозата. В тази част на изследването най-вече се проявява емоционалният и образният стил на Мая Крякова, който в някои случаи граничи с художественото пресъздаване: „Поезията е зов за живот, вик за помощ, ехо от страдание, молба за обич” (с.294). С това изречение давам по-ясен пример за образност, но като цяло в тази глава се проявява научното повече чрез есеистичното. Чрез него съжителстват логическата ритмика на методическите и литературоведски подходи с емоционалната динамика на съпреживяването на текстовете. Така си представям, че би изглеждал и един урок на Мая Крякова – учител със значителен опит и стаж.

Пълната концентрация на мисленето по поставения проблем е осъществена в четвърта глава „Експериментален модел за изучаване на любовна лирика от 9. до 12 клас”. Най-силно впечатление прави резултата, ако той трябва да се отчита чрез начина, по който учениците говорят и пишат за любовната лирика. Не просто е постигнат стил на изразяване, а е усетена и пренесена силата на поезията в душите и сърцата на тези деца. При изграждане на системата от въпроси при евристичната беседа върху текстовете дисертантката се стреми да въвежда максимално ясни формулировки. В някои случаи обаче те се нуждаят от доизглаждане предвид на това, че изискват отговори с „да” и „не” и затварят обема на предполагаемия отговор: „Търсена поза ли е самотността на лирическият герой?”, „Интересува ли се Славейков от причините за самотата си?” (с.342); „Води ли самотата към отчаяние?” (с.343) „Как се движи емоционалнопсихологическото състояние в стихосбирката?” – тези въпроси изискват по-прецизна формулировка, а бих казал и по-проблемна. Първоначално не приех за много удачно да се дават отговорите на учениците, но когато се запознах по-детайлно с тях разбрах, че тяхното въвеждане има особен смисъл, защото придава ритмиката и атмосферата на преживяването. Без тях оставаме до методическата схема и губим идеята за „случилото се”, за магията на учебния час. Разбирането на Мая Крякова, че разсъжденията и стила на учениците са „почти професионални” (с.445) действително се покрива в отговорите и съчиненията на учениците и нагледно представя успешния характер на експеримента.

Приносни моменти в дисертацията:

- убедително разработване на критерии за емоционално оценяване на учениците, които имат за цел да съхранят индивидуалното читателско възприятие и да

активират интереса към литературата не чрез разбирането за задължителност и принуда, а като проява на избор и свободно любопитство, породено от духовните потребности на личността;

- създаване на програма с автори и творби за изучаване на любовна лирика, което в перспектива означава да се даде правото на учителя сам да определя текстовете, които да се изучават в училище;

- разработване на успешен модел за засилване мотивацията за учене, така че да се съчетаят индивидуалната нагласа на ученика и колективните форми на учебна дейност;

- развити са постановки и идеи за ново учебно съдържание, които без да нарушават хронологичния принцип, въвеждат проблемно-тематични ядра, около които се организира изучаването на текстовете;

- въведен е експериментален модел, който разрешава един от най-деликатните въпроси на литературното обучение – работата върху устната и писмена реч на учениците, тяхното развитие и усъвършенстване.

Авторефератът вярно и концептуално представя дисертацията.

Бележки:

Не видях в библиографията и в аналитичната част да е използвана студията на Владимир Василев за любовната лирика и книгата на Стоян Илиев „Родени един за друг”, които са знакови изследвания в областта, която засяга дисертацията.

Цялостното представяне на дисертацията в рецензията ми дават представа за приносния характер на изследването и за неговата практическа приложимост с доказана ефективност в обучението по литература. Това ми дава основание да препоръчам на научното жури да присъди на Мая Крякова образователната и научна степен „доктор” по област на висше образование 1. Педагогически науки, професионално направление 1.03. педагогика на обучението по научната специалност методика на обучението по български език и литература”.

Проф. д-р Радослав Радев